

М.В. ШЕВЕРА

Інститут ботаніки імені М.Г. Холодного НАН України
вул. Терещенківська, 2, м. Київ, 01004, Україна
shevera.myroslav@gmail.com

ЗАБУТЕ ІМ'Я УКРАЇНСЬКОГО БОТАНІКА ОЛЬГИ ГУСТАВІВНИ РАДДЕ-ФОМІНОЇ (до 140-річчя від дня народження)

Shevera M.V. **The forgotten Ukrainian botanist, Olga Gustavivna Radde-Fomina (on the 140th anniversary of her birth).** Ukr. Bot. J., 2016, 73(4): 409–414.

M.G. Kholodny Institute of Botany, National Academy of Sciences of Ukraine
2, Tereshchenkivska Str., Kyiv, 01004, Ukraine

Abstract. The life and scientific career of the Ukrainian botanist O.G. Radde-Fomina (1876–1963), her scientific heritage in systematics, floristics, and history of science are analysed. Based on the autobiography and memoirs of the researcher, new data on the history of the Institute of Botany, NAS Ukraine during the Second World War are presented.

Key words: Radde-Fomina, life, scientific heritage, floristics, systematics, history of science, Ukraine

У довгому списку забутих й замовчуваних українських ботаніків, які своєю працею збагачували знання про рослинний світ України, стояли у витоків і творили історію Ботанічного кабінету та Гербарію ВУАН – попередника Інституту ботаніки імені М.Г. Холодного НАН України – є скромна постать Ольги Густавівни Радде-Фоміної (1876–1963), якій у цьому році виповнилося 140 років від дня народження.

О.Г. Радде-Фоміна, 1945 р. (з архіву М. Лютцова)
O.G. Radde-Fomina, 1945 (from archive of M. Lützow)

© М.В. ШЕВЕРА, 2016

По батьківській лінії О.Г. Радде-Фоміна походила з роду Радде, першим представником якого в Російській імперії був її батько. Він розпочав свої наукові дослідження в Криму, а згодом науковими здобутками і подвижницькою працею вірно служив науці й культурі різних регіонів Росії. По материнській лінії вона була з відомого роду Брандт, про представників якого В.І. Вернадський написав у своєму Щоденнику такі слова: «...С Мокржевским о А.Ф. Брандте, харк. проф. ...Все время встречаешься с старыми немецкими семьями, связанными с Ак. н. Продолжают прежнюю культ. работу. Его сестра, вдова Радде – дочь ее за Фоминым в Киеве. Сохранила все хорошие немецкие качества. Дочь русская. Дети старого академика...» (Vernadsky, 1997).

На жаль, у вітчизняній ботанічній та історіографічній літературі ім'я О.Г. Радде-Фоміної тривалий час не згадувалося, немає його і в Енциклопедії Українознавства за редакцією В. Кубійовича, опублікованій у 1973 р. (Париж–Нью-Йорк, вид-во «Молоде життя»). Тільки в останні роки в літературі з'являються фрагментарні згадки про неї (Історія..., 2007а, б; Kondratyuk 2009а, б; Kryvenko, 2013).

Ольга Густавівна до певної міри знаходилася у тіні слави свого чоловіка, видатного українського вченого-систематика, ботаніко-географа, організатора, першого директора Інституту ботаніки АН УРСР академіка АН УРСР О.В. Фоміна. Була

надійною помічницею, сприяла його творчій та організаційній роботі. Натомість її наукові здобутки, зокрема в галузі систематики, належним чином не оцінені, а між тим вона є монографом роду *Carpinus* L. для флори СРСР, досліджувала рід *Acer* L. у флорі Туркменістану, описала нові для науки таксони. Ольга Густавівна чи не перша написала історію Інституту ботаніки АН УРСР, біографію свого чоловіка, зберегла пам'ять про свою родину, залишивши нащадкам цінний рукопис про них.

Ольга-Олена Радде народилася 8 квітня 1876 р. у м. Тифлісі Російської імперії (тепер м. Тбілісі, Грузія). Її батько – Густав Іванович Радде (1831–1903) – видатний мандрівник, натураліст та етнограф, організатор Музею в Тифлісі, член-кореспондент Петербурзької АН, лауреат престижних вітчизняних та зарубіжних премій, автор численних праць, зокрема, ботанічних та етнографічних по Криму: «Опыт характеристики растительности Крыма» (1854) та «Крымские татары» (1856, 1857). Мати Марія Федорівна – донька відомого палеозоолога та зоогеографа, академіка Петербурзької АН Ф.Ф. Брандта (1802–1879), високоосвічена жінка, знала кілька іноземних мов, прекрасно малювала, допомагала майбутньому зятеві О.В. Фоміну малювати рослини для його ілюстрованої флори Кавказу.

Основи знань та прекрасне виховання Ольга Радде отримала в сім'ї, де завжди був культ знань. На формування її у майбутньому як дослідниці-ботаніки вплинули живі розповіді батька про мандри у різні регіони Європи та Азії, знайомства з видатними людьми, зокрема, їхні спільні екскурсії тощо.

Ольга Радде навчалася у гімназії Великої княгині Ольги Федорівни в Тифлісі, одночасно брала приватні уроки німецької й французької мов і музики. Успішно склавши випускні іспити, отримала диплом вчителя. Допомагала батькові перекладати на російську мову, а потім здійснювала коректуру матеріалів його понад 40-річного опрацювання результатів дослідження Кавказу. З 1903 р. Ольга Густавівна викладала німецьку мову у Тифліському відомстві Імператриці Марії Федорівни Інституту шляхетних дівчат. Багато сил віддаючи роботі, вже за кілька років напруженої праці, О.Г. Радде підірвала здоров'я і змушена була з матір'ю виїхати на лікування до Європи. Там вони відвідали родичів по батьківській та материнській лініях, які жили в Німеччині, здійснили подорож до Швейцарії, Італії, Франції. Тут, за кордоном, Ольга зустріла Олек-

сандра Фоміна: «...одного дня раптом сталося несподіване: перед нами стояв мій гарний друг Олександр Васильович. Це значило крихту Кавказу та Тифлісу, иматочок батьківської оселі та музею! В ньому до певної міри уособлювалася академічна традиція, яку ми пронесли через життя, і ми, насамперед, відчули рідну душу у нашому товаристві...» (Radde-Fomina O., Lebensbild..., 1962, Manuskript; архів М. Лютцова). Невдовзі вони одружилися, оселилися у Тифлісі. На той час О.В. Фомін був зайнятий розбудовою Ботанічного саду і Ольга допомагала йому в цій нелегкій роботі, взявши на себе обов'язки особистого секретаря, перекладача і навіть репетитора з ботаніки у вихованок Вищих жіночих курсів, де викладав її чоловік. Так, академік АН УРСР В.Н. Любименко у передмові до збірника праць, присвяченого пам'яті О.В. Фоміна, дуже влучно підмітив: «...По счастью Александр Васильевич нашел себе верного спутника в жизни и верного друга, разделявшего с ним все радости и печали в течении многих лет. Этим другом была жена его, Ольга Густавовна Радде-Фомина. Она сумела не только окружить его лаской и заботой в тесном кругу семейного очага, но и стать его неизменной помощницей в научной и общественной деятельности...» (Lyubimenko, 1938).

У 1914 р. подружжя переїхало до Києва, куди О.В. Фоміна запросили викладачем в Імператорський університет св. Володимира. Родина оселилася в одній із кімнат адміністративного корпусу Ботанічного саду по вул. Безаківській, 2. У Києві найбільш повно розкрився талант Ольги Густавівни: «...Будучи высокообразованной женщиной с хорошим знанием иностранных языков, она из технического помощника превратилась в настоящего научного работника, хорошо понимающего научные интересы Александра Васильевича, его планы и стремления...» (Lyubimenko, 1938).

Часи були тривожні, але ні під час першої світової, ні в роки громадянської воєни родина Фоміних не залишила міста, оскільки вважали, що «...не имеют права покидать порученные им обязанности и имущество в такие смутные времена и оставались на месте... В эти времена не могло быть речи о научной работе, была одна забота сохранить ценное научное имущество..., молодежь для пополнения кадров... Сидели без хлеба, без воды, без отопления...» (Радде-Фомина О., «Автобиография», рукопис, архів М. Лютцова). О.В. Фомін реалізував свій задум стосовно розвитку Ботанічного саду, розробляв плани по створенню науково-дослідного інституту

і, в решті-решт, створив академічну установу Інститут ботаніки АН УРСР. Ольга Густавівна працювала препаратором у Гербарії Ботанічного саду університету, здійснювала експедиції на Полісся, брала участь у діяльності ботанічної секції відділу природничих наук Українського наукового комітету, Ботанічного кабінету та Гербарію новоствореної ВУАН, у різноманітних комісіях. Розпочавши свої наукові дослідження як ботанік-аматор, згодом вона стала визнаним фахівцем. Наукові інтереси О.Г. Радде-Фоміної охоплювали інтродукцію рослин, флористику, систематику, гербарну справу, історію науки. У ботанічній літературі та електронних пошукових системах передусім вказуються її публікація «До питання систематики роду *Carpinus* в межах С.Р.С.Р.» [3], за даними «Бібліографії...» (Mukhaylova, 1938) – ще дві статті: «Матеріали до флори Остерського повіту Чернігівщини» [2] і «Список рослин, що їх зібрав Б.М. Клопотов на Полтавщині р. 1920» [5]. На сьогодні вдалося зібрати 14 її публікацій (див. список праць).

Перші дослідження Ольги Густавівни присвячені вивченню нової каучуконосної рослини *Asclepias syriaca* L. [1]. Пізніше вона вивчала ще одну перспективну технічну, лікарську та декоративну рослину – *Bergenia crassifolia* Fritsch. [8]. Співпрацюючи у Комісії з озеленення міста, опублікувала оглядові статті про обсадження деревами шосейних і проїзних шляхів, вплив заводських відходів на деревну рослинність, хвороби дерев [9–13].

Разом із О.В. Фомінієм та студентами В.М. Хмалдзе й А.М. Оксером Ольга Густавівна здійснювала виїзди на Полісся, а опрацювавши зібраний матеріал рослин і грибів, опублікувала статтю «Матеріали до флори Остерського повіту Чернігівщини» [2], в якій зазначила нові для Чернігівщини види рослин: *Polygonum minus* Huds., *Polypodium minus* Huds., *Rubus suberectus* Anders., *Trifolium fragiferum* L., *T. minus* Sm., *Veronica scutellata* L., *Centaurea salicifolia* M. Vieb. тощо. Нею були опрацьовані й визначені види невеликої колекції рослин (30), зібраної у 1920 р. Б.М. Клопотовим в околицях населених пунктів Березані та Петрикова на Полтавщині (тепер Київська обл.). Ця колекція цінна тим, що в ній є низка північних видів, зокрема *Ledum palustre* L., *Salix lapponum* L., *S. myrtilloides* L., *Andromeda polifolia* L., *Vaccinium oxycoccos* L., *Rhynchospora alba* Wahl., з яких три останні на той час були новими для Полтавщини.

О.Г. Радде-Фоміна опрацювала рід *Carpinus* і підготувала монографію про граби («До питання систематики роду *Carpinus* в межах С.Р.С.Р.» [3], склала систему роду, описала *C. geokcaica* Radde-Fom., низку таксонів внутрішньовидового рангу (наприклад, *C. betulus* L. var. *parva* Radde-Fom., *C. cordata* Blume var. *winkleri* Radde-Fom., *C. orientalis* Mill. f. *grandiflora* Radde-Fom., *C. orientalis* f. *calcareo* Radde-Fom.), склала ключі для визначення таксонів, подала їхню характеристику, відомості про поширення та приурочення.

Низку праць дослідниця присвятила систематиці видів роду *Acer*: «Über einige kaukasische Ahornarten aus dem *Acer monspessulanum* – Zyklus» [6], «До систематики деяких видів роду *Acer* із Туркестану» [7], «До систематики поліморфного виду *Acer campestre*» [9]. При цьому вчена описала нові для науки види: *A. talyschense* Radde-Fom., *A. latealatum* Radde-Fom., *A. pseudolaetum* Radde-Fom. Деякі з новоописаних таксонів були визнані систематиками та наведені у вітчизняних регіональних флористичних зведеннях, інші – одразу або пізніше розглядалися у складі таксонів іншого рангу як синоніми.

О.Г. Радде-Фоміна також цікавилася історією науки. Так, у науково-популярному журналі «Природа» [12] вона чи не перша опублікувала нарис з історії Київського науково-дослідного інституту ботаніки, де проаналізувала історію його формування та основні напрямки досліджень, зазначивши роль О.В. Фоміна у створенні академічної установи. У збірнику праць, присвяченому пам'яті академіка О.В. Фоміна, Ольга Густавівна вперше написала біографію свого чоловіка [14], де надала «весьма полную картину жизни и деятельности Александра Васильевича до 1914 г. (глава 1)» (Lybimenko, 1938). Вона також була автором некрологу про академіка І.П. Бородіна [4].

У 1934 р. О.Г. Радде-Фоміна залишає наукову роботу і повністю присвячує себе піклуванню про хворого чоловіка, аби полегшити його страждання. Після смерті чоловіка вона, щоб якось відволікти увагу від непоправної втрати, постійно знаходиться у колі колег та учнів О.В. Фоміна, допомагає їм готувати до друку 2-й та 3-й томи «Флори УРСР», прийнявши запрошення працювати в бібліотеці Інституту ботаніки АН УРСР. Невдовзі ще один удар долі чекав на неї: «...моя сестра була заарештована у Тифлісі і вислана до Караанди. Причиною цього стала стара історія. До 100-річчя з дня наро-

Ю.Д. Клеопов, О.Г. Радде-Фоміна, не встановлені особи, 1942 або 1943 (з архіву Л. Клеопова, США)

Yu.D. Kleopov, O.G. Radde-Fomina, unknown persons, 1942 or 1943 (from archive of L. Kleopov, USA)

дження нашого батька, за побажанням німецького консула у Тифлісі відправила рукописи та листи до Берліна без штампів відповідального комісара про дозвіл. Тоді їй лише оголосили догану, а через сім років звинуватили у шпionажі...» (О.Г. Радде-Фоміна, «Автобіографія», рукопис). Згодом пішла із життя мати, загубилися зв'язки із членами родини. Та найбільш трагічним у житті О.Г. Радде-Фоміної стали 1941–1943 роки. В автобіографії та рукописі «Спогадів...» вона записала такі слова: «...постріли німецького Вермахту перетворили на руїни всі досягнення будівництва та щастя людей... Академію спрямували на Урал, поспішали евакуювати найцінніші наукові здобутки і знищити те, що мусли залишити... 18 вересня Вермахт зайняв Київ. Рано вранці цього дня рада Академії обрала мене вченим секретарем (В книзі про історію НАН України у воєнні роки (Istorya..., 2007a, b) вказується, що О.Г. Радде-Фоміна була вченим секретарем Крайового інституту сільськогосподарської ботаніки. — Прим. авт.) і переклала на мене турботи по утриманню академічних установ, їхньому подальшому функціонуванню та новому влаштуванню колег, що майже вже помирили від голоду. Почалася безперервна робота. Цілими днями я бігала з однієї установи до іншої..., вночі писала при гасовій лампі... доповіді у Берлін про стан окремих інститутів Академії (їх було 21) і складала інвентарні списки. Так тривало до березня, коли все було підбито, і принаймні Інститут сільськогосподарської ботаніки знову зібрав всіх, хто залишився. Тоді я обіймала також помірно оплачувану посаду провідного співробітника у бюро з перекладу наукових праць...» (Radde-Fomin O., Lebensbild..., 1962).

Цей трагічний період в житті Інституту ботаніки НАН України, на жаль, ще не досліджений повною мірою і належним чином не оцінений. А між тим у Краєвому інституті сільськогосподарської ботаніки фахівці-ботаніки, які з різних причин залишилися в окупованому Києві, продовжували працювати: здійснювали експедиції, збирали гербарій, готували до друку «Флору України» та кишеньковий визначник рослин, складали геоботанічні карти, які пізніше окупаційна влада вивезла до Німеччини, проводили експериментальні дослідження тощо (Istorya..., 2007a, b).

Війна добігала кінця, радянська армія звільняла окуповані міста та села. Почалася евакуація установ, що працювали в умовах окупації, зокрема Інститут сільськогосподарської ботаніки перевели до Познані. У спогадах О.Г. Радде-Фоміної є такий запис: «...Останні дні... Робота в Академії більше не мала сенсу. Інститут ботаніки вивозився в жахливому безладі, колекції та бібліотека були розгромлені. ...Мені було необхідно прийняти рішення ...Моя дорога повинна привести мене у Гданськ, туди, звідки приїхав мій батько, а потім у Фюссен, де я, можливо, могла бути потрібною моїй сестрі Мані ...і там, для початку, закінчити обробку щоденників Стевена та біографій німецьких ботаніків, які працювали в Росії...» (Radde-Fomin O., Lebensbild..., 1962). У січні 1945 р. вона змушена була залишити і Познань. Під час евакуації окупаційної влади більшість рукописів і документів пропали, багато людей загинуло під час бомбардування. Знесилена, без їжі, коли пішки, коли у вагоні для худоби, тікаючи від обстрілів, Ольга Густавівна таки добралася до м. Фюссен, де жила родина її старшої сестри. У цей час О.Г. Радде-Фоміна береться за будь яку роботу — в міру сил допомагає по господарству, шие і ремонтує взуття, займається перекладами, зокрема дитячих казок з російської на німецьку мову, а разом з О.О. Рейтер-Рубінштейн на прохання Г. Вальтера перекладає рукопис докторської дисертації Ю.Д. Клеопова. І нарешті вона приступила до здійснення давньої мрії, повністю поринула у написання історії своєї родини. Все, що пам'ятала скрупульозно записувала. У 1962 р. вона завершила рукопис «Lebensbild der Forscherfamilie Radde-Brandt un Russland» (635 сторінок машинопису), у якому подано історію життя кількох поколінь родини Радде і Брандт, їхніх нащадків, котрі відіграли значну роль у науковому та культурному житті, зокрема й України. У додатку вміщено цікаві подробиці знайомства

з О.В. Фомінім, їхніх широкіх сімейних стосунків, описані наукова праця в Києві, пережиті складні роки Першої світової та громадянської воєн, робота в ВУАН, останні хвилини їхнього спільного життя, робота в Крайовому інституті сільськогосподарської ботаніки під час окупації в Києві, еміграція... Рукопис, без сумніву, заслуговує на публікацію, його слід донести до широкого кола читачів, осмислити й зробити висновки...

Померла О.Г. Радде-Фоміна 11 вересня 1963 р. у м. Фюссен. Похована на євангелічному цвинтарі у родинній усипальниці Лютцових.

Так, у Німеччині завершився земний шлях О.Г. Радде-Фоміної, німкені з діда-прадіда, росіянки за духом, що успішно трудилася на ниві ботанічної науки в Грузії та Україні.

Подяки

Автор щиро вдячний Манфреду Лютцову (*Dr. Manfred Lützw, Neuenhof, Switzerland*) за надіслані рукописні, архівні матеріали та допомогу при підготовці статті до друку, Л. Клеопову за надіслану фотографію. Моя щира подяка Вальтеру Нестмайєру (*Walter Nestmeier, Füssen, Germany*) за надані відомості про дату смерті і місце поховання О.Г. Радде-Фоміної та контакт з М. Лютцовим, а також канд. біол. наук, м.н.с. О.О. Барсукову та провідному інженеру М.В. Цвику (Інститут ботаніки імені М.Г. Холодного НАН України) за переклад вибраних розділів «Спогадів...» О.Г. Радде-Фоміної.

Список публікацій О.Г. Радде-Фоміної

1. Радде-Фоміна О.Г. Про технічну прядильну рослину *Asclepias Cornuti* та про її культуру на Україні // Вісн. с.-г. науки. – 1922. – 1(2). – С. 62–63.
2. Радде-Фоміна О.Г. Матеріали до флори Остерського повіту Чернігівщини // Вісн. Київ. бот. саду. – 1926. – 4. – С. 1–9.
3. Радде-Фоміна О.Г. До питання систематики роду *Carpinus* в межах С.Р.С.Р. // Тр. фіз.-мат відд. ВУАН. – 1929. – 15(1). – С. 51–107.
4. Радде-Фоміна О.Г. Іван Парфенович Бородин // Вісн. Київ. бот. саду. – 1930. – 11. – С. 3–8.
5. Радде-Фоміна О.Г. Список рослин, що їх зібрав Б.М. Клопотов на Полтавщині р. 1920 // Вісн. Київ. бот. саду. – 1930. – 11. – С. 18–21.
6. Radde-Fomin O. Über einige kaukasische Ahornarten aus dem *Acer monspessulanum* – Zyklus // Вісн. Київ. бот. саду. – 1931. – 12–13. – С. 71–74.

7. Радде-Фоміна О.Г. До систематики деяких видів роду *Acer* із Туркестану // Журн. Біо-бот. циклу ВУАН. – 1932. – № 3–4. – С. 39–59.
8. Радде-Фоміна О.Г. До питання про технічне значення і поширення *Bergenia crassifolia* (Бадан) // Журн. Біо-бот. циклу ВУАН. – 1932. – № 3–4. – С. 127–132.
9. Радде-Фоміна О.Г. До систематики поліморфного виду *Acer campestre* // Журн. Ін-ту ботаніки ВУАН. – 1934. – № 2 (10). – С. 2–28.
10. Радде-Фоміна О.Г. Про вплив заводських відходів на деревну рослинність // Журн. Ін-ту ботаніки ВУАН. – 1934. – № 2 (10). – С. 121–130.
11. Радде-Фоміна О.Г. Обсадженья деревами шосейних та інших проїзdnих шляхів та алей // Журн. Ін-ту ботаніки ВУАН. – 1934. – № 2 (10). – С. 131–135.
12. Радде-Фоміна О.Г. О работе Киевского научно-исследовательского института ботаники // Природа. – 1934. – № 3. – С. 106–108.
13. Радде-Фоміна О.Г. До питання про всихання ільма // Журн. Ін-ту ботаніки УАН. – 1935. – Т. 15, № 7. – С. 61–63.
14. Радде-Фоміна О.Г. Биографический очерк. Раздел. 1 // 36. праць, присвяч. пам'яті О.В. Фоміна. – К.: Вид-во АН УРСР, 1938. – С. 8–16.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Istoriya Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy (1941–1945). Ch. 1. Dokumenty ta materialy*, Kyiv, 2007a, 808 pp. [Історія Національної академії наук України (1941–1945): Ч. 1. Докум. і мат.-ли. – К., 2007а. – 808 с.]
- Istoriya Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy (1941–1945). Ch. 2. Dokumenty ta materialy*, Kyiv, 2007b, 576 p. [Історія Національної академії наук України (1941–1945): Ч. 2. Докум. і мат.-ли. – К., 2007б. – 576 с.]
- Iz epistolyarnogo naslediya V.I. Vernadskogo. Pisma A.V. Fominu*. Sostavitel M.V. Shevera, vstupitel'naya statya K.M. Sytnika, T.V. Andrianovoy, Kiev: Institute Botaniки NAS Ukrainy, 25 pp. [Из эпистолярного наследия В.И. Вернадского. Письма А.В. Фомину 1929–1934 / Состав. М.В. Шевера, вступ. статья К.М. Сытника, Т.В. Андриановой. – Киев, 2010. – 25 с.]
- Kondratyuk S.Ya., Kapustyan V.V., Shevera M.V. *Ukr. Bot. J.*, 2009a, **66**(5): 611–628. [Кондратюк С.Я., Капустян В.В., Шевера М.В. Академік Олександр Васильович Фомін (02.05.1867–16.10.1935) – фундатор ботанічної наукової школи, ботанічних установ і періодичних видань, гербарію КВ Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України // *Укр. ботан. журн.* – 2009а. – **66**(5). – С. 611–628].
- Kondratyuk S.Ya., Shevera M.V., Virchenko V.M., *Fominia*, 2009b, **1**: 6–23. [Кондратюк С.Я., Шевера М.В., Вірченко В.М. Академік Олександр Васильович Фомін (02.05.1867–16.10.1935) – фундатор гербарію КВ

- Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України // *Фомінія*. – 2009b. – Вип. 1. – С. 6–23].
- Kryvenko Yu.O. *Istorychna ramyat*, 2013, **29**: 40–47. [Кривенко Ю.О., Науково-організаційна діяльність О.В. Фоміна в гірських відділеннях Тифліського бот. саду // *Істор. пам'ять*. – 2013. – № 29. – С. 40–47].
- Lyubymenko V.N. *Zbirnyk prats, prysvyachenyi pamyati akademika O.V. Fomina*, 1938 pp., 7–8. [Любименко В.Н. *Зб. праць, присвяч. пам'яті академіка О.В. Фоміна*. – К.: Вид-во АН УРСР, 1938. – С. 7–8].
- Mukhaylova M.G. *Flora i roslynnyisy URSR. Bibliografiya: pokazhchuk knyг i zhurnalnykh statey*, Kyiv, vyd-vo AN URSR, 1938, pp. 64. [Михайлова М.Г. *Флора і рослинність УРСР. Бібліографія: показчик книжок і журнальних статей* / Ред. Є.І. Бордзіловський. – К.: Вид-во АН УРСР, 1938. – 64 с.].
- Vernadsky V.I. *Yanvar 1920 – mart 1921*. In: *Dnevniki. 1917–1921*, Kyiv: Naukova Dumka Press, 1997, vol. 2, p. 91. [Вернадский В.И. *Январь 1920 – март 1921 // Дневники. 1917–1921*. – Киев: Наук. думка, 1997. – Т. 2. – С. 91].

Рекомендує до друку
С.Я. Кондратюк

Надійшла 25.04.2016

Шевера М.В. **Забуте ім'я українського ботаніка Ольги Густавівни Радде-Фоміної (до 140-річчя від дня народження)**. – Укр. ботан. журн. – 2016. – **73(4)**: 409–414.

Інститут ботаніки імені М.Г. Холодного НАН України
вул. Терещенківська, 2, м. Київ, 01004, Україна

Висвітлено життєвий і творчий шлях українського ботаніка О.Г. Радде-Фоміної (1876–1963), її науковий доробок як систематика, флориста, історика науки. На основі використаних автобіографії та спогадів дослідниці наведені нові факти з історії Інституту ботаніки НАН України воєнного часу.

Ключові слова: Радде-Фоміна, життєвий шлях, наукова спадщина, флористика, систематика, історія науки, Україна

Шевера М.В. **Забывтое имя украинского ботаника Ольги Густавовны Радде-Фоминой (к 140-летию со дня рождения)**. – Укр. ботан. журн. – 2016. – **73(4)**: 409–414.

Інститут ботаники имени Н.Г. Холодного НАН
Украины
ул. Терещенковская, 2, г. Киев, 01004, Украина

Освещен жизненный и творческий путь украинского ботаника О.Г. Радде-Фоминой (1876–1963), ее научное наследие как систематика, флориста, историка науки. На основе использованных автобиографии и воспоминаний исследовательницы приведены новые факты по истории Института ботаники НАН Украины военного времени.

Ключевые слова: Радде-Фомина, жизненный путь, научное наследие, флористика, систематика, история науки, Украина